

A hazafias iskolai nevelés a két háború között

A következő sorokban ugyan csak ízelítőt tudunk adni a jelzett témáról, amely azonban nagyon időszerű. Felsorolásszerűen áttekintjük azokat a törvénycikkeket, rendeleteket, amelyek ehhez a témához tartoznak, megemlítnék néhány témánkba vágó könyvet, valamint az iskolai nevelés gyakorlatából, a tanítók továbbképzése területéről ismertetünk néhány esetet.

Kezdjük egy idézettel, amelyet a XX. századból való egyik történeti műből emelünk ki, s amelyben a két neves történész negatív(!) értelmezésben sorolja fel a kor jellemző jelzőit. „Istenfélelem, szeretet, bajtársiasság, hazaszeretet, tisztelet, kegyelet, köszöntési módok, zászlók jelentősége, szobrokkal kapcsolatos magatartás, Himnusz, Hiszekegy, hűség, hála, becsület, becsületértés, következettség, állhatatosság, bátorság, vitézség, szorgalom, pontosság, rendszeret, fegyelem, takarékoság.”¹ Áttekintésünkben valóban találkozunk ezekkel a jelzőkkel a figyelembevételükkel megvalósított iskolai nevelés folyamatában, érvényesülésüket a rendeletek valóban igazolják. Ismernünk kell azonban azt a kort, hogy helyesen értelmezzük e jelzőket, amelyeket – véleményem szerint – jogosan építettek be az iskolai nevelésbe. Az 1920-as években járunk, a trianoni időszak kezdetéről van szó. A történelmi helyzet elemzésével nem kívánok foglalkozni, az olvasók ismerik az ország akkori helyzetét, a társadalmi-gazdasági körülményeket, amelyeket az igazságtalan trianoni béke kényszerített hazánkra. Jogos volt akkor a haza vezetőinek állásfoglalása, melyet röviden így fogalmaztak meg: *a nemzet életben maradása a lét*. Ennek érdekében, a kialakult helyzet ismeretében a kiút egyedül a kultúra gyarapítása lehetett; tehát a nemzeti tudat kialakítása, a szellemi műveltség emelése lett a cél.

Ezért jelentek meg azok a törvénycikkek, miniszteri rendeletek, amelyek ezt az alapvető célkitűzést kívánták a gyakorlatban megvalósítani. Tudnunk kell azt is, hogy ezekben az években a nemzetet felemelkedését, újjászületését Európa-szerte az iskola korszerűsítésétől, a hatékony neveléstől várták. Csak épp utalni kívánok a Klebelsberg-féle kulturális politikára, melynek középpontjában a kiábrándult tömegek erkölcsi, szellemi művelése volt, mai szóval *tudásberuházást* kívánt megvalósítani. Vegyünk sorra a kiadott rendeletekből néhányat!

A hazafias nevelést szabályozó rendeletek sorát a *Magyar Hiszekegyről* szólóval kell kezdeni, amit minden tanítási óra előtt az alsó- és középfokú iskolákban el kellett mondani.² „*Hiszek egy Istenben! Hiszek egy Hazában! Hiszek egy isteni örök igazságban! Hiszek Magyarország feltámadásában!*” Ugyanebben az évben jelent meg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) egy másik rendelete a *nemzeti lobogó* használatáról,³ mely kimondja, hogy a nemzet gyászának jeléül a nemzeti lobogót mindaddig félárbocra kell eresztetni, míg a magyar szent korona birodalma maga teljes egészében vissza nincs állítva. A hazafias nevelés keretében a háborúban elesett hősök tiszteletére hívta fel a figyelmet az a rendelet mely a *hősi emlékmű* előtt rendezendő ünnepségek elterjesztése céljából jelent meg.⁴ Ebben leírják, hogy minden községben, ahol a világháború hőseinek emlékére ünnepséget rendeznek, az alsó- és középfokú iskolák növendékei a tanítók vezetésével vegyenek részt. Érdekességként említjük meg, hogy ennek a minisztériumi rendeletnek a kiadása Somogy és Nógrád vármegye közönségének kérésére történt.

Egy 1921-ben kiadott törvénycikk a *testnevelésről* intézkedett,⁵ minthogy „az ép testben ép lélek” jelszó megvalósítását már az elemi iskolában el kell kezdeni. Jelentős az a miniszteri rendelet is, amelyet *október hatodika* méltó megünneplésére adtak ki 1923-ban.⁶ Idézek a rendelet szövegéből „az aradi emléknep fennmaradását és méltó megünneplését minden alsó- és középfokú tanintézetben intézményesen is biztosítom, elrendelem, hogy a Nemzeti gyászna-

¹ Gergely Ferenc – Kiss György: Horthy leventéi. Bp., 1976. 280.

² 114/ V. sz. VKM rendelet, 1920.

³ 4463/1920. sz. VKM rendelet.

⁴ 18278/1922. sz. VKM rendelet.

⁵ Az 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.

⁶ 9964/1923. sz. VKM rendelet.

pot iskolai ünnepély keretében megünnepeljük.” Ugyanakkor elrendeli, hogy a Rendtartást úgy készítsék el, hogy iskolai szünnap legyen ezen a napon. Tíz évvel később megjelent az a rendelet is, mely kimondja, hogy október 6-a a tanügyi hivatalokban is munkaszünet legyen.⁷

Egy 1924-ben kiadott törvény az 1914–1918. évi világháború *hősi halottainak* kívánt emléket állítani.⁸ Ezt követte a minisztériumnak a következő évben kiadott rendelete az előbb említett törvény végrehajtása tárgyában, mely Függelékben sorolja fel a tennivalókat.⁹ Ebben kimondják, hogy a törvényben meghatározott *Hősök emlékűnnep*e néven nevezett nemzeti ünnepet minden év május utolsó havának vasárnapján kell megtartani. A továbbiakban konkrétan megnevezi az egyházak és más szervezetek feladatait. Például a templomokban ünnepi istentisztelet tartását ajánlják, a szentmise végén külön imát kell mondani a hősi halottakért; ahol van, ott a hősi emlékműveket, a sírokat meg kell koszorúzni, s ebbe be kell vonni a hazafias társadalmi és ifjúsági szervezeteket. Külön pontban intézkedik arról, hogy az ünnepélyeket a tanulóifjúság részvételével kell megtartani. Ott, ahol az ünnepély nehézségekbe ütközik, a tanulóifjúság részére az iskolában tartásuk meg a megemlékezést. Az ünnepélyen mindenütt a hazafias jelleget, a világháború folytán tanúsított önfeláldozó magyar hősiességet kívánták méltatni. Azt a miniszteri rendeletet is érdemes itt megemlíteni,¹⁰ amely a hősök emlékűnnepélyének szabályozásával kapcsolatosan kimondja, hogy az emlékünnepek tartásával egy időben más rendezvényt ne tartsanak. Megtiltja sport-, társadalmi, kulturális, politikai stb. rendezvények tartását azért, hogy a hősök emlékűnnepét ne zavarhassa meg semmi, és méltó legyen a hősiökre történő tiszteletadásához.

A hazafias nevelés szempontjából egyik legjelentősebb az az 1927-ben kiadott törvény cikk mely intézkedik *március tizenötödikének* nemzeti ünnepé nyilvánításáról.¹¹ A 2. § kimondja, hogy ez a törvény kihirdetése napján lép életbe, és életbelépésével az 1898. évi V. tc.-nek április hó 11-ét nemzeti ünnepé nyilvánító rendelkezése hatályát veszti. (Erről azt kell tudni, hogy addig az 1848-as törvények szentesítésének napját tartották nemzeti ünnepnek.) Ezzel a törvénnyel – mint írják – „a nemzet halás kegyelettel emlékezik meg az 1848. esztendő március tizenötödikéről, hiszen izzó hazaszeretetükben e napon tettek hitvallást a nemzet dicső fiai az alkotmányos szabadság és jogegyenlőség fennkölt eszméi mellett, és szent lelkesedésükkel áthatva az egész nemzetet, az ezeréves hazának az új idők szellemében való fejlődéséhez irányt jelöltek. E nap szellemében valósultak meg a korszakot jelentő törvényhozási alkotások, amelyek az alkotmányos jogokat a nemzet minden osztályára kiterjesztették. Abból a célból, hogy a nemzet e nap dicső hagyományaiból merítsen hitet, erőt és reményt egy jobb kor bekövetkezéséhez”.¹² Március 15-ének a megünnepelését évtizedeken keresztül minden iskolában megtartották, sokszor a település közösségével együtt, de az iskolákban külön megemlékezések is voltak. Az ünnepélyek befejeztével tanítási szünnap volt az iskolákban. Ha szép idő volt, e napon az iskola tanulóifjúsága szervezeten végigvonult a településen, és hazafias dalokat énekelve emlékezett meg e napról. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy volt egy időszak a pártállami rendszerben, amikor kiiktatták március 15-ét a nemzeti ünnepek sorából, csupán ifjúsági, iskolai megemlékezéseket tartottak szükségesnek.)

A hazafias nevelés érdekében hozott törvények, rendeletek sorában meg kell említeni a *nemzeti zászló kultuszának* további elmélyítésére vonatkozó VKM-rendeletét,¹³ Ebből a következőket idézzük: „Elrendelem azt is, hogy az ifjúságnak, bárhol találkozék a nemzeti lobogó alatt felvonuló katonasággal, tiszteletadás jelül álljon meg, forduljon arccal a nemzeti lobogó felé, és a fiútanulók vegyék le kalapjukat”. Kimondotta az iskolák számára adta ki a miniszter azt a rendelkezését, hogy az iskolaév megnyitóját az *országzászló* előtt tartsák meg.¹⁴ Ez nem minden településen volt lehetséges, mert sok helyen nem volt országzászló. Viszont kimondotta az iskolára vonatkozó az az utalás, mely egy régebbi (1929-es) rendeletre hivat-

⁷ 3058/1934. sz. VKM rendelet.

⁸ 1924. évi XIV. tc.

⁹ M. K. 2519/1925. ME sz.

¹⁰ 1008-20/1930. sz. az emlékűnnepély szabályozásáról.

¹¹ 1927. évi XXXI. tc.

¹² Népiskolai rendeletek gyűjteménye. Összeállította: *Dezsdő János*. Bp. 212.

¹³ 640-05-85/1929. sz. VKM rendelet.

¹⁴ 60.699/1935. sz. VKM rendelet.

kozva azt mondja, hogy a hazafias ünnepségeken az iskola igazgatója vagy tanára tartson hazafias beszédet, s hívja fel a zászló jelentőségére a figyelmet. S ahol van országzászló, ott az iskolák tanulói vonuljanak fel, s ez tisztelgő felvonulás legyen.

Ugyanebben az évben jelent meg az a minisztériumi rendelet, amely a *hadirokkantak iránt való tiszteletnek* az iskolákban való ápolását tette kötelezővé.¹⁵ Ebből is érdemes idézni: „Önmagát becsüli meg a nemzet, ha kegyelettel őrzi hősei emlékét, és megkülönböztetett tisztelettel adózik fiainak, akik legdrágább kincsüket áldozták a haza oltárán. A hősök emlékét minden nemzet megünnepli, de lerója hálóját és elismerését azokkal szemben is, akik testi épségükben megfogyatkozva tértek vissza a becsület mezejéről. ... Az iskola munkájára hárul az a feladat, hogy az ifjúságban a rokkant katona iránti köteles tiszteletet felkeltse, ápolja és állandóan ébren tartsa, ... elrendelem tehát hogy ... különös gondot fordítsanak a rokkant hősök iránti tisztelet és megbecsülés ápolására, hogy a tanítás keretében ragadjanak meg minden eszközt, amely alkalmas arra, hogy az ifjúságban a rokkant hősök iránti megkülönböztetett tisztelet, megbecsülést keltse és állandóan ébren tartsa”.

Ma túlzottnak tarthatjuk azt a rendelkezést, mely elrendeli, hogy az államfő születés- és névnapján ki kell tűzni a középületekre a nemzeti zászlót.¹⁶

Megjelent egy rendelet,¹⁷ amely az iskolai tanfelügyelők számára határozott meg feladatokat. Felhívta őket, hatáskörükben kövessenek el mindent, hogy ha találunk olyan gondozatlan hősi halotti sírt vagy egyéb emlékeket, ahol neves történelmi események történtek, s ezek jelentelenek maradtak, hívják fel ezek gondozására, megjelölésére az iskolák figyelmét. Hangsúlyozta, hogy ezeknek a felkutatására önmaguk is tegyenek lépéseket, segítsék az emlékhelyek felállítását. Szorgalmazták, hogy a sírok ne maradjanak gondozatlanul, az emlékhelyeket vegyék nyilvántartásba, és azok a nemzeti kegyelet jeléül mindenkor gondozott állapotban legyenek.

Az említett törvények, rendeletek következtében fellendült a hazafias nevelés az iskolákban. Természetesen a megyei tanfelügyelők is szorgalmazták a maguk területén a nevelés gyakorlatában a rendeletek megtartását. Előttük lebegett Klebelsberg figyelmeztetése, hogy *„A magyar hazát elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tartja meg és teheti ismét naggyá”*. A magyar tanítóársadalom is egyetértett azzal, hogy ennek a mozgalomnak a vezetője elsősorban a tanítótság legyen a lelkesekkel, jegyzőkkel együtt. Az iskolai oktatás, nevelés mellett nem feledkeztek meg az iskolából kikerült, felnőtt rétegekről sem. 1922-ben megjelent a kultuszminiszter rendelete az iskolán kívüli népművelésről.¹⁸ Ennek alapján alakultak meg a megyékben az ún. Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok és alkották meg a megyékre vonatkozó szabályrendeleteket. Ismerve a Veszprém vármegyei szabályrendeletet az ábécé minden betűjére felfűzve egy-egy fejezetet, de most ezekből csak e cikk témájára vonatkozókat soroljuk fel: *múzeumok, könyvtárak, vándorkönyvtárak, olvasószobák létesítése, az ifjúsági egyesületek nemzetnevelő munkájának támogatása, a népszokásoknak és viseleteknek a népművelés szolgálatába állítása, a hazafias alkalmi ünnepek szervezése.*

Veszprém megyében körzetenként szerveztek népművelési tanfolyamokat a tanítók számára. Példaként említünk meg néhányat. 1921. július 2-a és 8-a között volt a pápai tanítóképzőben tanfolyam, amelynek a 12 előadásból az egyiknek a tárgya a szülőföld ismertetése volt, Horváth István, a tanítóképző tanára tartotta. A következő években létrejött az Országos Népiskolai Építési Alap, és kimondták, hogy a gazdasági és műveltségi fejlődés szervesen összefügg, mert a tömegek kultúrájának emelése egyértelmű a gazdaság emelkedésével. Ezért vette tervbe az említett Veszprém vármegyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság, hogy az erkölcsi nevelés mellett nagyon fontos a nép jólétének az előmozdítása, s külön pontban javasolta a gyakorlati és ügyességi tanfolyamok (háziipari, gyümölcsstermesztési, méhészeti, kosárfonó stb.) szervezését.

A hazafias nevelésről szóló említett rendelet egyik korai példája, melyről megmaradt a dokumentum a dákai iskolai ünnepségről szól. A március 15-iki ünnepségről ad hírt a Pápai Hír-

¹⁵ 500-18/1929. sz. VKM rendelet.

¹⁶ 73647/1934. sz. VKM rendelet.

¹⁷ 60081/1932. sz. VKM rendelet.

¹⁸ 132243/1922. sz. VKM rendelet.

lap.¹⁹ Úgy tűnik, hogy az 1927-ben közzétett rendelet szerint az iskolában már nem tudták megszervezni 15-én a megemlékezést, ezért március 20-án tartották meg, melyet Török András járási testnevelési felügyelő nyitott meg. A délután 3 órai kezdettel tartott műsor első száma „Jöjj el Kossuth” címmel szavalat volt, melyet Farkas József tanuló mondott el. Ezután az énekkar Páhány János igazgatótanító vezényletével énekelte a „Tavaszmúlt a rózsának...” kezdetű dalt, majd következett az ünnepi beszéd, amit szintén Páhány János mondott, megemlékezve Vasvári Pálról. Kapcsándy Sándor helyi parasztköltő saját versét, Szabó Kálmán Petőfi „Nemzet dal”-át szavalta, s ez utóbbit az énekkar is előadta. Sajó Sándor „Bosszú” című. versét Császár Ferenc szavalta, majd a helyi levantezenekar hazafias dalegyveleget játszott. A műsor a 40 tagú énekkar által a Magyar Hiszekegy és a Szózat éneklésével ért véget.

Természetesen az ország minden részében folyt a tanítók körében az iskolákban és az iskolán kívül a hazafias nevelés. 1926-ban Borsod-Gömör-Kishont vármegye közössége kiadta „A szülőföld és honismeret” című könyvet, amely két részből áll; az első „A mi hazánk”, a második „A mi községünk”. Megindult a népművelési vezérkönyvek kiadása, s ennek egyik kötetek volt a „Szülőföld és honismeret”.

Visszatérve Veszprém megyére: az iskolán kívüli népművelés keretében 1932-ben például 114 honismereti előadást tartottak a megyében, a következő évadban 36 magyarnóta tanfolyam volt. 1938. július 9-én Takácsi községben volt a református tanítóegyesület továbbképzése, ahol Tóth Albert „A szülőföld ismertetése”, egy későbbi évben Kovács Aladár „Falukutatás” címen tartott előadást. A Veszprém vármegyei Népoktatás című lapban Bálint Péternek a községi monográfia fontosságáról tartott előadását vezércikkben közölte az újság.²⁰ A közben megjelent Tanterv- és Utasítás kötelezővé tette a lakóhely ismertetését az iskolákban. A pápai járásban Pákay Zsolt tanulmányi felügyelő elrendelte a hatálya alá tartozó községek tanítóinak „monográfiáit”, pontosabban lakóhely-ismereti összefoglalások megírását. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik egy másik továbbképzésen elhangzott előadás is, ahol Kokas Irén tanítónő a 3. osztályban „Iskolánk környéke” címen tartott bemutató órát.

Bizonyítják a hazafias nevelés gyakorlati megvalósítását azok a ránk maradt iskolalátogatási jegyzőkönyvek – ez estben Dáka községből vesszük a példákat –, ahol külön kérdésként szerepel, hogy mikor és milyen alkalommal tartottak iskolai ünnepélyeket. Évtizedeken keresztül olvashatók erre a következő válaszok: október 6. október 31, december 6, december 24, március 15, április 9, május 30. A legtöbb évben még szerepel a „Madarak és fák napja” is.

E rövid tanulmány zárásaként hadd hívjam fel a figyelmet arra: érdemes visszaemlékezni azoknak a sokat kárhozott évtizedeknek a nevelési alapelveire, a hazafias nevelés tényeire és tanulságaira.

Tóth Dezső

Fogas. Csete Balázs rajza

¹⁹ Pápai Hírlap, 1927. március 26.

²⁰ Veszprémvármegyei Népoktatás, 1937. június 31.